

International Journal of Social Sciences

ISSN:2587-2591

DOI Number:<http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.20.35>

Volume 8/4

2024 p. 642-653

AZERBAIJAN BAYATILARINDA TESPİT EDİLEN İKİLEMELERİN SÖZCÜK TÜRÜ/YAPI VE ANLAM BAKIMINDAN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE REDUPLICATIONS IDENTIFIED IN AZERBAIJAN BAYATIS IN TERMS OF WORD TYPE/STRUCTURE AND MEANING

Bahtiyar BAHŞİ*

ÖZ

Azerbaycan Türkçesi, Güneybatı Türkçesi adı verilen grupta yer alan bir yazı dilinin adıdır. Azerbaycan Türkçesi, Güneybatı Türkçesi grubuna ait bir yazı dilidir ve 13. yüzyıldan itibaren varlığını sürdürmektedir. Bu yazı dili, sözlü edebiyatın zengin mirasından beslenerek halk arasında söylenen bayatılar, destanlar, masallar ve şiirlerle şekillenmiştir. Azerbaycan Türkçesi, zengin bir dil ve edebiyat geleneğine sahiptir. Sözlü edebiyat geleneğinin önemli ürünlerinden biri olan Azerbaycan bayatıları ise genellikle aşk, doğa, mevsimler, toplumsal ilişkiler, gelenekler ve günlük yaşamla ilgili konuları ele almaktadır. İkilemeler, Türk dilinde anlamı pekiştirmek, anlatım gücünü artırmak ve kavramsal zenginlik katmak amacıyla kullanılan kalıplaşmış ifadeler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemeleri tespit etmek amaçlamaktadır. Tespit edilen ikilemeler yapılış şekilleri, sözcük türleri ve yapıları bakımından tasnif edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen veriler grafikler şeklinde ortaya konulmuştur. Çalışmada, Azerbaycan bayatılarında geçen ikilemeler, sözcük türü, yapısı ve anlam bakımından sınıflandırılmıştır. Tespit edilen ikilemelerin %41'inin zarflardan, %30'unun adlardan, %20'sinin sıfatlardan ve %9'unun fiillerden oluştuğu tespit edilmiştir. Yapısal açıdan incelendiğinde, eksiz bağlanan ikilemeler %47 ile en yaygın grup olurken, hâl ve iyelik ekli ikilemeler %37, türemiş sözcüklerden oluşanlar ise %16 oranında yer almıştır. Anlam açısından ise ikilemelerin çoğunun yakın ya da eş anlamlı sözcüklerden meydana geldiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, bayatılardaki ikilemelerin Türk dilinin tasvir gücünü ve anlatım zenginliğini yansıttığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Bayatı, İkilemeler.

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mail: bahtiyar.bahsi@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4450-8351, Malatya, Türkiye,

ABSTRACT

Azerbaijani Turkish is the name of a written language in the group called Southwestern Turkish. Azerbaijani Turkish is a written language belonging to the Southwestern Turkic group and has been in existence since the 13th century. This written language has been shaped by the rich heritage of oral literature and has been shaped by the bayats, epics, tales and poems sung among the people. Azerbaijani Turkish has a rich linguistic and literary tradition. Azerbaijani bayats, which are one of the important products of the oral literature tradition, generally deal with topics related to love, nature, seasons, social relations, traditions and daily life. Dilemmas stand out as stereotyped expressions used in Turkish language to reinforce meaning, increase the power of expression and add conceptual richness. This study aims to identify the dilemmas in Azerbaijani bayati. The dilemmas identified are classified in terms of the way they are made, word types and structures. In addition, the data obtained as a result of the research were presented in the form of graphs. In the study, the dilemmas in Azerbaijani bayati were classified in terms of word type, structure and meaning. It was determined that 41% of the dilemmas were adverbs, 30% were nouns, 20% were adjectives and 9% were verbs. When analyzed in terms of structure, the most common group with 47% of the doublets were the doublets without suffixes, while the doublets with case and possessive suffixes accounted for 37% and those consisting of derived words accounted for 16%. In terms of meaning, it was determined that most of the doublets consisted of close or synonymous words. The findings obtained show that the doublets in bayati reflect the depiction power and richness of expression of Turkish language.

Key Words: *Azerbaijani Turkish, Stalati, Reduplications.*

Giriş

Bayatılar, halk tarafından oluşturulan; halkın hisselerini, düşüncelerini, tecrübelerini yansıtarak anonimleşen halk edebiyatı ürünleridir. Bayatılar farklı Türk boylarında farklı isimlerle anılmaktadır. Bayatlara Türkiye’de “mani, me’ani, hoyrat, karşı-beri” denilirken diğer Türk boylarında ise “mahni, hoyrat, aytıpa, aytıspa, kayım öleñ, ülenek, çinik, çinig, çink, şın, mane, koşuk, aşule, tört sap, tahpak” denilmektedir (Gözyayın, 1989: 3). Türk milletinin yaşam tarzı, fikir dünyası, gelenek göreneklere, dinî inanışları hakkında bilgi veren bu türdeki sözlü edebiyat ürünleri farklı isimlerle anılsa da şekil özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir.

Azerbaycan sahasında “bayati” olarak adlandırılan Azerbaycan şifahi halk edebiyatının bu nazım şekli için bu bölgede “mâni, meni, mahni, mahna” kelimeleri de kullanılmaktadır (Kaya, 2004: 10). Bayati kelimesinin kökeni hakkında araştırmacılar çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Pirsultanlı (2003: 33), bu kelimenin kökenini açıklarken “Bayati çağırma Bayat elinə məxsusdur” ifadesini kullananmış, Kırzioğlu (1961: 660) ise bayat isimli boydan gelen Oğuz Türkmenleri tarafından söylenen bu sözlü halk ürününün aynı boy adıyla adlandırıldığını ifade eder. Muhtaroglu (2003: 137) ise bu popüler halk edebiyatı türünün Bayat adlı Türk boyunun adı ile ilgili olduğunu belirtir. Tüm bu açıklamalardan hareketle bayati kelimesinin aynı zamanda bir Türk boyu olan “bayat”

isminden geldiği görüşünün hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşün yanı sıra bayatı kelimesinin kökeninin farklı olduğunu düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır. Pirsultanlı (2003: 18) Kaşgarlı Mahmut'un düşüncesini örnek göstererek "Bayatı bir söz-termin kimi həm "köhnə, boyat" kəlməsi əlaqələndirilmiş, həm totem adı kimi mənalandırılmış (Mahmud Kaşğari) həm də Oğuz xanın nəvəsi" bayatı sözcüğünün kökenini "köhne-boyat" kelimesiyle ilişkilendirmiştir. Bayatı kelimesinin etimolojisi hakkında yapılan farklı görüşler değerlendirildiğinde, Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları coğrafya Bayat boyunun yaşadıkları bölgeyle benzerlik göstermesi bayatı kelimesinin bayat boyuyla ilişkisi olduğunu; aynı şekilde Türkmenlerin yaşadığı bölgeye de Türkmen boyunun hâkim olması mâni kelimesinin "Türkmani" kelimesiyle ilişkisi olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Bayatının kökeni hakkında farklı düşünceler ve görüşler bulunsa da bu sözcüğün tanımı çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Bayatının tanımı TDK Güncel Türkçe Sözlük'te (2005: 226) Azeri ve Türkmen halk şiirinde mani türü, Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu'nda "çoğu cinaslı olan mâni gibi dörtlüklerden oluşan halk şiiri, Azerbaycan Türk müziğinde ise lirik bir formun adı" olarak tanımlanmıştır (Hacaloğlu, 1992: 32). Karaağaç ve Açıkgöz (1998 :706), Azerbaycan kültürünün etki alanında bulunan cinaslı edebî ve müzikal biçimlere verilen ad olarak tanımlamışlardır. Şifahi halk edebiyatının nazım şekillerinden biri olan bayatılar şekil bakımından dört mısradan ve yedi heceden oluşmaktadır. Alışık (2007), bayatılarda anlamın üçüncü ve dördüncü mısradan toplandığını ve anlam akışını sağlamak için redif, kafiye ve cinasın kullanıldığını belirterek Türk nazımının cinas bakımından en zengin türü olduğunu ifade eder. Oğuz (2004), bu türün dört mısralı, yedi heceli olduğunu; 1., 2. ve 4. mısraların kendi aralarında kafiyeli, 3. mısranın ise serbest olduğunu belirtir. Ayrıca, 1. ve 2. mısraların, 3. ve 4. mısralarda verilmek istenen poetik fikri kuvvetlendirmek için zemin hazırladığını ifade eder.

Halk edebiyatının bu türünde deyim, atasözü, ikileme gibi pek çok söz grubunun kullanımına rastlanılmaktadır. Tarih boyunca hem sözlü dilde hem yazı dilinde geniş bir kullanım alanı bulan ikilemeler, anlamı daha kalıcı kılmak ve güçlendirmek için halk edebiyatının değişik türlerinde kullanılmaktadır. Dilbilimciler, ikilemelerle ilgili olarak "ikileme, ikizleme ve tekrar" terimlerini kullanmış ve farklı tanımlamalar ile açıklamalarda bulunmuşlardır.: Hatiboğlu (1981: 9) ikilemeyi "Anlatım gücünü arttırmak, anlamını pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır." olarak tanımlarken Bozkurt (1999: 135), ikilemeyi "aynı türden sözcüklerin yan yana kullanılma olayı şeklinde" tanımlamaktadır. Bilgegil (1982: 162) bu söz gruplarını "ikizleme" olarak adlandırmış ve "araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar" olarak belirtmiştir. Eren (1949: 283-286), "ikileme" yerine "ikiz kelimeler" terimini kullanmış ve bu kavramı "psikolojik âmillerin tesiri altında doğmuş bir ifade biçimidir." şeklinde açıklamıştır. Osman Nedim Tuna (1948: 429-447), ikileme yerine "tekrar" terimini kullanarak "sözlerin belli bir kurala göre yan yana kullanılmaları" olarak tanımlamıştır. Görüldüğü üzere ikileme kavramının tanımıyla ilgili araştırmacılar tarafından pek çok

tanımlamalar yapılmıştır. Bu ikili dil yapılarına kimi “tekrar” derke kimi “ikileme” denildiği tespit edilmiştir.

İkilemelerin özellikleri dilbilimciler tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

- İkilemenin oluşabilmesi için en az iki kelimenin yan yana gelmesi gerekmektedir (Aydın, Karaman, 2019).
- İkilemeler sözcük dizimi içerisinde isim, zamir, sıfat ve zarf görevinde kullanılmaktadır (Karahana, 1999: 61).
- İkilemeler Türkçe kelimelerden oluşabileceği gibi yabancı iki kelimenin birlikte kullanılmasıyla oluşabilmektedir (Hatiboğlu, 1981: 18-19).
- Tekrarların isimlerden, sıfatlardan, zarflardan, ünlem edatlarından oluşturulabildiğini fakat zamirlerin tekrar yapmak için uygun olmadığını belirtmektedir (Ergin, 2013: 377).
- İkilemeler, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasından oluşmaktadır (Hatipoğlu, 1981).
- İkilemelerin dile kelime yaratma zenginliği ve tasvir zenginliği kazandırır (Tuna, 1948: 429-447).
- İkilemeler cümlede anlamı kuvvetlendirmenin yanı sıra cümlede nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır (Karahana, 1999: 60).
- İkilemeler kalıplaşmış şekiller olduğu için kelimelerin yeri değiştirilmez (Çoraklı, 2001: 54).

Cemiloğlu (2004), Türk dilindeki ikilemeleri yapı-görev-anlam özellikleri bakımından; Tunca (2011), Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeleri, Bozkurt (2013) Türkmen Türkçesinde İkilemeleri, Küçükağaoğlu (2014) Kazak, Azeri ve Özbek Türkçelerinde İkilemeleri, Pektaş (2019) Özbek Destanlarında İkilemelerin Derlem Temelli İncelenmesi, Aksoy (2019) Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkilemeleri, Akkuş (2021) Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İkilemeleri incelemiştir. Bu çalışmada da Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemeler sözcük türü, yapısı ve anlam bakımından incelenmiştir. Bu araştırmada da ikilemelerin sıklıkla kullanıldığı halk edebiyatı ürünlerinden bayatılar seçilmiştir. Bayatılar halkın sıklıkla kullandığı bir tür olduğu için, ikilemelerin dildeki mevcut varlığını tespit etmek amacıyla halk edebiyatının bu türü özellikle seçilmiştir. Bu amaçla yapılan çalışmada tarama yöntemi esas alınmıştır. Bu incelemeyi yaparken Karaağaç ve Açıkgöz’ün (1998) “Azerbaycan Bayatıları” eseri taranmış ve tespit edilen ikilemeler fişlenmiştir. Daha sonra tespit edilen bu fişler gruplandırılarak alfabetik sıraya göre yazılmıştır. İkilemelerle ilgili tasnif başlıkları için Karaca ve Yalçın’ın (2016) çalışması esas alınmıştır.

1. Sözcük Türü ve Yapısı Bakımından İkilemeler

a. Adlarla Kurulan İkilemeler

Adlardan kurulan ikilemeler, Türkçede yaygın olarak kullanılan ve anlamı pekiştirmek, kuvvetlendirmek veya farklı bir anlam katmak amacıyla iki ismin bir araya gelmesiyle

oluşturulan kelime gruplarıdır. Yapılan incelemeler sonucunda Azerbaycan bayatılarında 57 ikileme tespit edilmiştir. Tespit edilen örnekler aşağıda gösterilmiştir:

allah vallah (s.333), ana oğul (s.491), aşığ aşığı (s.481), ata ana (s.334), atan anan(s.329), aya güne (s.233), başa bağban (s. 314), canı canan (s.243), çin çini (s.202), dağ daşa (s.209), dağa gadağa (s.253), dağdan dağa (s.463), dağlarda dağım (s.119), damdan dama (s.219), damnan dama (s.254), daş daşa (s.367), daş toprağı (s.496), dayı dayı (s.159), derdi derdime (s.27), dere tepe (s.292), dodag dodağa (s.13), dost dost (s.513), dost dostdan (s.465), dost dostunun (s.355), dudag dudağa (s.165), düşmen düşmene (s.209), el elden(s.79), el ele (s.79), elden ele (s.219), elim eline (s.55), gab gacac (s.469), gar gış (s.386), gaş göz (s.17), gelb gelbe (s.8), gem geme (s.380), gızım gızım (s.33), goşa göze (s.113), göyun guzu (s.428), göz göz (s.165), göz göze (s.8), günü gündən (s.429), insan insan (s.5), kimin kime (s.411), méşe méşe (s.222), mil mili (s.504), oğlu gızı (s.388), öküz öküzden (s.465), özüm özüne (s.75), sorağ sorağa (s.15), üzüm üzüm (s.470), yağ yağa (s.211), yar yara (s.44), yay gış (s.324), yer be yerden (s.322), yétim yétime (s.446), yol yola (s.222), zamana zaman (s.29).

b. Sıfat Görevinde Kullanılan İkilemeler

Sıfat görevinde kullanılan ikilemeler, isimleri nitelemek veya belirlemek amacıyla kullanılan ve genellikle iki sıfatın bir araya gelmesiyle oluşan kelime gruplarıdır. Bu ikilemeler, isimlerin özelliklerini daha belirgin hale getirir, anlamı pekiştirir ve dilin zenginliğini artırır. Yapılan incelemeler sonucunda 23 ikileme tespit edilmiştir. Tespit edilen örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ahta ahta (s.48), balhı balhı (s.12), buta buta (s.48), cüre cüre (s.80), çoğlu çoğlu (s.256), çohlu çohlu (s.95), dana dana (s.27), deli divane (s.468), dem dem (s.49), derin derin (s.359), deste deste (s.82), gabar gabar (s.285), gelib kéçen (s.468), hana hana (s.28), hüre hüre (s.80), kilim kilim (s.270), leçek leçek (s.211), mice mice (s.53), oymag oymag (s.87), pare pare (s.80), pençe pençe (s.53), tekce tekce (s.53), yahşıdır yahşı (s.159), yalan yaman (s.287).

c. Zarflardan ve Zarf Görevindeki Sözcüklerden Kurulan İkilemeler

Zarflardan ve zarf görevindeki sözcüklerden kurulan ikilemeler, fiilleri, sıfatları veya diğer zarfları nitelemek, belirlemek ya da anlamını pekiştirmek için kullanılan kelime gruplarıdır. Bu türe ait 77 örnek tespit edilmiştir:

bir bir (s.205), boynuz boynuz (s.100), büyü büyü (s.484), budag budag (s.86), cavan cavana (s.93), cır cındır (s.450), cig cig (s.40), cik cik (s.42), cüt cüt (s.26), çeki çeki (s.406), çeper çeper (s.220), dağ dağ (s.40), dağlar dağlar (s.486), derme derme (s.70), dilim dilim (s.270), diyar be diyar (s.413), diz dize (s.78), dostla düşman (s.59), elek felek

(s.163), *gapı gapı* (s.140), *ğat ha ğat* (s.487), *gèce gündüz* (s.232), *gèceler gèce* (s.161), *gel gel* (434), *gel gèt* (s.264), *gètme gètme* (s.252), *gile gile* (s.67), *gizik gizik* (s.298), *göz gaş* (s.316), *gucag gucag* (s.86), *gucak gucak* (s.86), *güle güle* (s.68), *günü güne* (s.77), *hal hal* (s.206), *halvar halvar* (s.404), *hasta ba hasta* (s.419), *hezin hezin* (s.195), *hovlanır ha hovlanır* (s.464), *humar humar* (s.392), *ilim ilim* (s.270), *kelme kelme* (s.70), *ket ket* (s.230), *körpe körpe* (s.431), *lay lay* (s.3), *lüle lüle* (s.69), *ovuc ovuc* (s.52), *para para* (s.51), *perde perde* (s.61), *perli perli* (s.186), *pêşman pêşman* (s.294), *sağa sola* (s.248), *sévdin sévdin* (s.415), *sine sine* (s.76), *sini sini* (s.203), *soluna sağına* (s.89), *söz söhbetin* (s.351), *şan şan* (s.385), *şirin şirin* (s.228), *tay ba tay* (s.423), *tay tay* (s.55), *tek tek* (s.355), *tél tél* (s.504), *ter ter* (s.380), *terli terli* (s.186), *tike tike* (s.63), *top top* (s.440), *üze üze* (s.84), *yalgız yalgız* (s.251), *yan yana* (s.32), *yana yana* (s.266), *yanı yanı* (s.139), *yéri yéri* (s.252), *yéyer yéyer* (s.443), *yüz ha yüz* (s.533), *zağ zağ* (s.443), *zembur zembur* (s.253).

d. Fiillerden Kurulan İkilemeler

Fiillerin yan yana gelmesiyle oluşturulan bu ikilemeler Türkçede eylemleri pekiştirmek, vurgulamak veya daha güçlü bir anlatım sağlamak amacıyla kullanılan kelime gruplarıdır. Bu ikilemeler, dilin zenginliğini artırır, cümlenin akıcılığını sağlar ve anlatımı daha etkili hâle getirir. Tespit edilen ikileme örnekleri ise şunlardır:

aşa aşağı (s.47), *başa başa* (s.16), *biçe biç* (s.53), *caşa caşa* (s.112), *coşa coşa* (s.251), *daşa daşa* (s.47), *döne döne* (s.257), *gala gala* (s.18), *galha galha* (s.16), *gorha gorha* (s.13), *saya saya* (s.285), *saya saya* (s.48), *sile sile* (s.69), *süze süze* (s.85), *tuta tuta* (s.119), *yağa yağ* (s.252).

2.Yapılarına Göre İkilemeler

a. Basit Sözcüklerden Oluşan İkilemeler Eksiz Bağlanan İkilemeler

Eksiz bağlanan ikilemeler, herhangi bir ek veya bağlayıcı kullanmadan, iki basit sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşturulan ikilemelerdir. Eksiz bağlanan ikilemeler, genellikle anlamca birbirine yakın, zıt veya tamamlayıcı özellikteki kelimelerden oluşmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda Azerbaycan bayatılarında eksiz bağlanan 98 ikileme örneği tespit edilmiştir:

ahta ahta (s.48), *allah vallah* (s.333), *aman aman* (s.88), *ana oğul* (s.491), *ata ana* (s.334), *balhı balhı* (s.128), *bir bir* (s.205), *böyü böyü* (s.484), *budag budag* (s.86), *buta buta* (s.48), *cır cındır* (s.450), *cig cig* (s.40), *cik cik* (s.42), *cüre cüre* (s.80), *cüt cüt* (s.26), *çat ha çat* (s.487), *çek çek* (s.507), *çeki çeki* (s.406), *çeper çeper* (s.220), *çoğ çoğ* (s.256), *dağ dağ*, *gapı gapı* (s.140), *damar damar* (s.392), *dana dana* (s.27), *dayı dayı* (s.159), *deli divane* (s.468), *dem be dem* (477), *dem dem* (s.49), *dere tepe* (s.292), *derin derin* (s.359), *derme derme* (s.70), *deste deste* (s.82), *diyar be diyar* (s.413), *dost dost* (s.513), *elek felek* (s.163), *gab gacak* (s.469), *gabar gabar* (s.285), *ğar ğış* (s.386), *gaş göz* (s.17), *ğat ha ğat* (s.487), *gèce gündüz* (s.232), *gel gel* (434), *gel gèt* (s.264), *gizik gizik* (s.298),

goyun guzu (s.428), göz gaş (s.316), göz göz (s.165), gucag gucag (s.86), gucak gucak (s.86), hal hal (s.206), halvar halvar (s.404), hana hana (s.28), hasta ba hasta (s.419), hezin hezin (s.195), humar humar (s.392), hüre hüre (s.80), ilim ilim (s.270), insan insan (s.5), gile gile (s.67), kelme kelme (s.70), ket ket (s.230), kilim kilim (s.270), körpe körpe (s.431), lay lay (s.3), leçek leçek (s.211), lüle lüle (s.69), méşe méşe (s.222), mice mice (s.53), ovuc ovuc (s.52), oymag oymag (s.87), para para (s.51), pare pare (s.80), perli perli (s.186), pençe pençe (s.53), perde perde (s.61), pêsman pêsman (s.294), seher seher (s.474), sini sini (s.203), sine sine (s.76), şan şan (s.385), şirin şirin (s.228), tay ba tay (s.423), tay tay (s.55), tek tek (s.355), tekce tekce (s.53), tél tél (s.504), ter ter (s.380), top top (s.440), tüş be tüşdü (s.501), üz ha üz (s.533), üzüm üzüm (s.470), yalan yaman (s.287), yaz gış (s.324), yéyer yéyer (s.443), yüz ha yüz (s.533), tike tike (s.63), yéri yéri (s.252), yürü yürü (s.367), zağ zağ (s.443), zembur zembur (s.253).

Hâl ve İyelik Ekleriyle Kurulan İkilemeler

Bu ikilemeler, sözcüklerin sonuna eklenen hâl (durum) ve iyelik ekleriyle oluşturulur. Azerbaycan bayatılarında hâl ve iyelik ekleriyle kurulan yer alan ikilemeler şunlardır:

aşığ aşığı (s.481), atan anan (s.329), atım tutum (s.140), aya güne (s.233), baş başa (s.367), boynuz boynuza (s.100), cavan cavana (s.93), çin çini (s.202), dağ daşa (s.209), dağa gadağa (s.253), dağdan dağa (s.463), dağlarda dağım (s.119), damdan dama (s.219), damnan dama (s.254), daş daşa (s.367), daşı toprağı (s.496), derdi derdime (s.27), diz dize (s.78), dodag dodağa (s.13), dost dostdan (s.465), dost dostunun (s.355), dudag dudağa (s.165), düşmen düşmene (s.209), el elden (s.79), el ele (s.79), elden ele (s.219), elim eline (s.55), gelb gelbe (s.8), gem gеме (s.380), gızım gızım (s.33), goşa göze (s.113), göz göze (s.8), günü gündən (s.429), günü güne (s.77), hovlanır ha hovlanır (s.464), kimin kime (s.411), mil mili (s.504), oğlu gızı (s.388), öküz öküzden (s.465), özüm özüne (s.75), sağa sola (s.248), sévdin sévdin (s.415), soluna sağına (s.89), sorağ sorağa (s.15), söz söhbetin (s.351), söz söze (s.113), üz üze (s.122), üze üze (s.84), yağ yağa (s.211), yan yana (s.32), yanı yanı (s.139), yar yara (s.44), yer be yerden (s.322), yétim yétime (s.446), yol yola (s.222), zamana zaman (s.29).

b. Türemiş Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Türemiş sözcüklerden oluşan ikilemeler, Türkçede anlamı pekiştirmek, vurgulamak veya anlatımı zenginleştirmek için türetilmiş kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşturulan kelime gruplarıdır. Azerbaycan bayatılarında tespit edilen türemiş sözcüklerden oluşan ikileme örnekleri şunlardır:

aşa aşa (s.47), bağa bağban (s. 314), bağa bağa (s.16), biçe biçe (s.53), canı canan (s.243), çaşa çaşa (s.112), coşa coşa (s.251), çohlu çohlu (s.95), daşa daşa (s.47), dilim dilim (s.270), (döne döne (s.257), gala gala (s.18), galha galha (s.16), gelib kéçen (s.468), gètme gètme (s.252) gorha gorha (s.13), güle güle (s.68), saya saya (s.285), saya

saya (s.48), sile sile (s.69), süze süze (s.85), terli terli (s.186), tuta tuta (s.119), yağa yağa (s.252), yalgız yalgız (s.251), yana yana (s.266), yana yana (s.29).

3.Yapılış Şekillerine Göre İkilemeler

a. Aynı Sözcüğün Tekrarı ile Oluşan İkilemeler

Aynı sözcüğün tekrarından oluşan ikilemeler isim, sıfat, fiil ve özellikle zarf gibi sözcük türlerinden sıklıkla yapılmaktadır. Bu çalışmada da aynı sözcüğün tekrarından oluşan ikilemelerin örneklerine sıkça rastlanılmıştır. Bu türde 158 ikilime örneği tespit edilmiştir. Bu ikilemeler şunlardır:

ahta ahta (s.48), aman aman (s.88), aşa aşa (s.47), aşığ aşığı (s.481), bağa bağa (s.16), balhı balhı (s.128), baş başa (s.367), biçe biçe (s.53), bir bir (s.205), boynuz boynuz (s.100), böyü böyü (s.484), budag budag (s.86), buta buta (s.48), çaşa çaşa (s.112), cavan cavana (s.93), cır cındır (s.450), cig cig (s.40), cik cik (s.42), coşa coşa (s.251), cüre cüre (s.80), cüt cüt (s.26), çat ha çat (s.487), çek çek (s.507), çeki çeki (s.406), çeper çeper (s.220), çin çini (s.202), çoh çoh (s.256), çohlu çohlu (s.95), dağ dağ (s.40), dağdan dağa (s.463), dağlar dağlar (s.486), dağlarda dağım (s.119), damar damar (s.392), damdan dama (s.219), damnan dama (s.254), dana dana (s.27), daş daşa (s.367), daşa daşa (s.47), dayı dayı (s.159), dem be dem (477), dem dem (s.49), derdi derdime (s.27), derin derin (s.359), derme derme (s.70), deste deste (s.82), dilim dilim (s.270), diyar be diyar (s.413), diz dize (s.78), dodag dodağa (s.13), dost dost (s.513), dost dostdan (s.465), dost dostunun (s.355), döne döne (s.257), dudag dudağa (s.165), düşmen düşmene (s.209), el elden, el ele (s.79), elden ele (s.219), elim eline (s.55), elim eline (s.55), ersin ersin (s.343), gabar gabar (s.285), gala gala (s.18), galğa galğa (s.16), gapı gapı (s.140), gat ha gat (s.487), gèceler gèce (s.161), gel gel (434), gelb gelbe (s.8), gem geme (s.380), gètme gètme (s.252), gızım gızım (s.33), gile gile (s.67), gizik gizik (s.298), gorğa gorğa (s.13), göz göz (s.165), göz göze (s.8), gucag gucag (s.86), gucak gucak (s.86), güldür güldür (s.482), güle güle (s.68), günü günden (s.429), günü güne (s.77), hal hal (s.206), halvar halvar (s.404), hana hana (s.28), hasta ba hasta (s.419), hezin hezin (s.195), hovlanır ha hovlanır (s.464), humar humar (s.392), hüre hüre (s.80), ilim ilim (s.270), insan insan (s.5), kelme kelme (s.70), ket ket (s.230), kilim kilim (s.270), kimin kime (s.411), körpe körpe (s.431), lay lay (s.3), leçek leçek (s.211), lüle lüle (s.69), mèche mèche (s.222), mice mice (s.53), mil mili (s.504), ovuc ovuc (s.52), oymag oymag (s.87), öküz öküzden (s.465), öziim öziüne (s.75), para para (s.51), pare pare (s.80), pençe pençe (s.53), perde perde (s.61), perli perli (s.186), pèşman pèşman (s.294), saya saya (s.285), saya saya (s.48), seher seher (s.474), sévdin sévdin (s.415), sile sile (s.69), sine sine (s.76), sini sini (s.203), sorağ sorağa (s.15), söz söze (s.113), süze süze (s.85), şan şan (s.385), şirin şirin (s.228), tay ba tay (s.423), tay tay (s.55), tek tek (s.355), tekce tekce (s.53), tél tél (s.504), ter ter (s.380), terli terli (s.186), tike tike (s.63), top top (s.440), tuta tuta (s.119), tüş be tüşdü (s.501), üz ha üz (s.533), üz üye (s.122), üye üye (s.84), üzüm üzüm (s.470), yağ yağa (s.211), yağa yağa (s.252), yahşıdır yahşı (s.159), yalgız yalgız (s.251), yan yana (s.32), yana yana (s.266), yana yana (s.29), yanı yanı (s.139), yar yara (s.44), yer be yerden (s.322), yeri yeri (s.252), yétim yétime (s.446), yéyer yéyer (s.443), yol yola (s.222), yürü yürü (s.367), yüz ha yüz (s.533), zağ zağ (s.443), zamana zaman (s.29), zembur zembur (s.253).

b. Yakın veya Eş Anlamlı Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Aynı anlamı taşıyan iki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan ikilemelerdir. Bu tür ikilemeler genellikle aynı anlamı vurgulamak veya etkileyici bir anlatım oluşturmak amacıyla kullanılmaktadır. Hatiboğlu (1981:58) bu türdeki ikilemeler her ne kadar aynı anlamlı iki sözcükten kurulmuş gibi görülsede esasına bakılacak olunursa gerçekten de her zaman birbirlerinin yerine kullanılamayacağını ifade etmiştir. Yakın anlamlı sözcüklerle oluşturulan ikilemeler kavram çerçevesini genişletmeye ve pekiştirmeye yaramaktadır (Ağakay, 1954: 104). Ayrıca bazen yakın anlamlı iki sözcüğün oluşturduğu ikileme, bu iki sözcüğün kendi anlamlarının dışında ikilemeye özgü yeni bir anlam kazandırır (Çağatay, 1978: 39). Bu ikilemeler şunlardır:

deli divane (s.468), gelib keçen (s.468), goşa göze (s.113), göyun guzu (s.428), göz gaş (s.316), söz söhbetin (s.351).

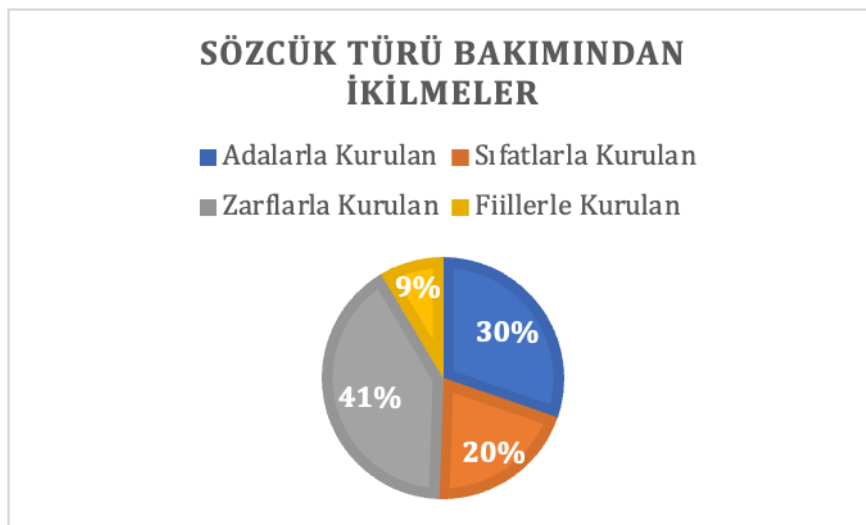
Zıt Anlamlı Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Zıt anlamlı sözcüklerden oluşan 7 ikileme tespit edilmiştir. Bu ikilemeler şunlardır:

atım tutum (s.140), dostla düşman (s.59), gece gündüz (s.232), gel gét (s.264), soluna sağına (s.89), sağa sola (s.248), yaz gış (s.324).

Sonuç

Bu çalışmada, Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemeler incelenerek yapıları, sözcük türleri ve anlam bakımından sınıflandırılmıştır. Araştırmada Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemeleri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada da Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemeler incelenmiş ve tespit edilen ikilemeler sözcük türü, yapısı ve anlam bakımından incelenerek tasnif edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 188 ikileme tespit edilmiştir.

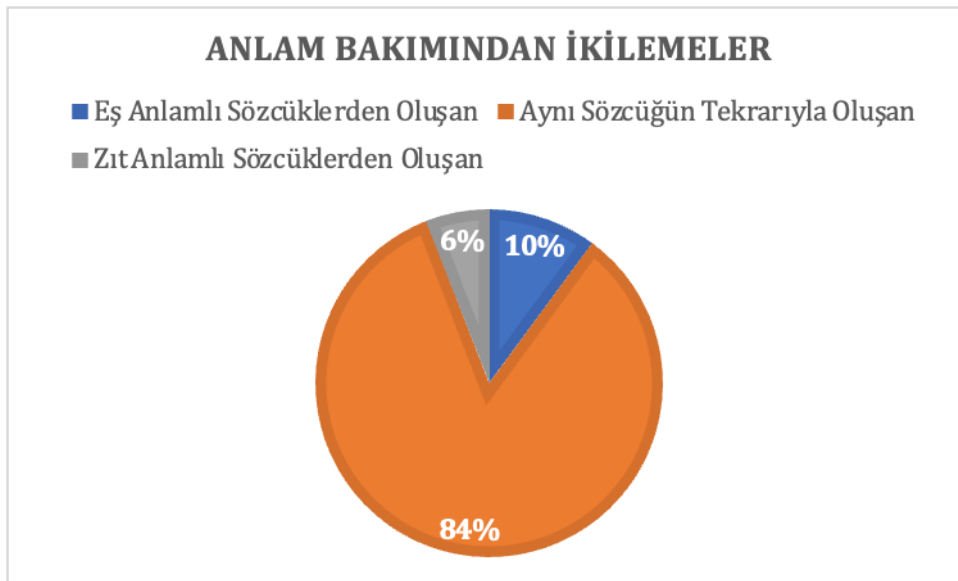
Grafik 1: Sözcük Türü Bakımından İkilemeler

Tespit edilen ikilemeler sözcük türü bakımından incelenmiş ve adlarla kurulan ikilemelerin %30, zarflarla kurulan %41, sıfatlarla kurulan %20, fiillerle kurulan %9 oranında yer aldığı tespit edilmiştir. Tür bakımından fiillerle kurulan ikileme örneklerinin diğer türlere göre daha az sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, bayatılardaki ikilemelerin büyük ölçüde anlatım zenginliğini artıran ve duygusal ifadeleri güçlendiren yapılar olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 2: Yapıları Bakımından İkilemeler

Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemeler yapıları bakımından incelenmiş ve eksiz bağlananların %47, hâl ve iyelik ekleriyle bağlananların %37, türemiş sözcüklerden oluşanların ise %16 oranında yer aldığı tespit edilmiştir. Yapısal açıdan bakıldığında, eksiz bağlanan ikilemelerin (%47) en yaygın grup olması, halk edebiyatında sade ve akıcı ifadelerin tercih edildiğini göstermektedir.

Grafik 3: Anlam Bakımından İkilemeler

Anlam açısından incelendiğinde, Azerbaycan bayatılarında yakın ve eş anlamlı sözcüklerden oluşanların %84, eş anlamlı sözcüklerden oluşanların %10, zıt anlamlı sözcüklerden oluşanların %6 oranında olduğu tespit edilmiştir. Anlam bakımından ele alındığında, bayatılardaki ikilemelerin çoğunlukla yakın ya da eş anlamlı sözcüklerden meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinin tasvir gücünün ve anlatım zenginliğinin güçlü bir göstergesidir. Ayrıca, ikilemelerin bayatılarda aşk, doğa, mevsimler ve toplumsal ilişkiler gibi konuların aktarımında etkili bir araç olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Azerbaycan bayatılarında yer alan ikilemelerin Türk dilinin anlatım gücünü ve zenginliğini yansıttığını ortaya koymuştur. İkilemeler, halkın duygu ve düşüncelerini estetik bir biçimde ifade edebilmesine olanak sağlayarak sözlü edebiyatın güçlü bir parçası olarak dikkat çekmektedir.

Kaynaklar

- Ağakay, M. A. (1953). İkizlemeler Üzerine. *Türk Dili*, c. 2, S. 16, ss.189-191.
- Akkuş, B. (2021). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İkilemeler. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi].
- Aksoy, Ö. M. (2019). Türkiye Türkçesi ağızlarında ikilemeler. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alışık, C. E. (27-30 Kasım 2007). Bayatı Geleneği ve Karabağ Bayatılarının Anlam Bilim Açısından Değerlendirilmesi. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara.
- Alkaya, E. (2008). Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 3(3), 37-76.
- Aydın, E., & Karaman, A. (2019). Eski Türk yazıt ve el yazmalarında ikilemeler. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 259-286.
- Bilgegil, K. (1982). *Türkçe Dilbilgisi*. Dergâh Yayınları, İstanbul, s.162.
- Bozkurt, F. (1999). *Türklerin Dili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.135.
- Çağatay, S. (1978). *Uygurcada hendiadyoinler*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi, c.1; s. 29-66.
- Cemiloğlu, İ. (2004). Türk Dilinde İkilemelerin Yapı-Görev-Anlam Özellikleri [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoraklı, Ş. (2010). Türkçe'nin Yaratma Gücü: İkilemeler (I). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(17).

- Eren, H. (1949), "İkiz Kelimelerin Tarihine Dair", A. Ü. *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c: VII, sayı: 2, Ankara: 283-286.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gözyayın, N. (1989). *Anonim Halk Şiiri Üzerine*. Türk Dili Dergisi, S. 445-450, s. 3.
- Hacaloğlu, R. A. (1992). *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. & Açıkgöz, H. (1998) Azerbaycan Bayatıları. Ankara. Atatürk Türk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaca, V. İ., & Yalçın, S. K. (2016). Azerbaycan Türkçesi Ağızlarında Görülen İkilemelerin Sözcük Türü/Yapı ve Anlam Bakımından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(4).
- Karahan, L. (1999). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2004). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırzioğlu, F. (1961). "Halk Edebiyatı Deyimlerimiz," *Türk Dili Dergisi*, XI. Cilt, 121: 659-661.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçükağaoğlu, S. (2014). Kazak, Azeri ve Özbek Türkçelerinde İkilemeler [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhtaroğlu, V. (2003). "Azerbaycan Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış," *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi -Azerbaycan Türk Edebiyatı- (Cilt 1)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Naskali, E. G. (1997). Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (Editör). (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Pektaş, F. (2019). Özbek destanlarında ikilemelerin derlem temelli incelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi].
- Pirsultanlı, S. P. (2003). *Hece Vezninin Bayatı ve Koşma Mucizesi*, Qrifli Neşriyat, Bakü 2003
- Tuna, O. N. (1986). Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- *Bellekten*, 30-31(1982-1983), 163-228.
- Tunca, H. (2011). Eski Anadolu Türkçesinde ikilemeler. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.